

Mileva FILIPOVIĆ*

DEMOKRATIJA I MOĆ

KAKO PLAMENAC SMATRA DA DEMOKRATIJA MORA BITI DEFINISANA I OPRAVDANA?

Plamenac ističe da je došlo do revolucije u shvatanju demokratije poslije I svjetskog rata i on u ovoj knjizi pokušava da procijeni tu revoluciju u zapadnoj misli koja se odnosi na demokratiju (Plamenac, 2006: 9).

Za Plamenca nije važno koliko vrsta demokratija postoji u svijetu, jer se on prvenstveno bavi idejama, a tek onda činjenicama. (Dž. Plamenac, 2006: 195). Za njega je demokratija najbolje određena kao politički sistem u kojem ljudi imaju *određena prava i obaveze, a suštinu demokratije čini odgovornost vladara prema potčinjenima*. Dakle, za Plamenca je presudno pitanje. Šta razumjeti pod odgovornošću? Za političku odgovornost postoje *dva uslova: prvi*, da su građani slobodni da kritikuju svoje vladare, iznose zahtjeve i steknu podršku za politiku kojoj su naklonjeni i za uvjerenja kojih se drže; i *drugi* da su najviši donosioci zakona i kreatori politike izabrani na slobodnim i periodičnim izborima. Demokratija nužno obezbjeđuje politička prava, jer, u suprotnom, ne bi bila demokratija. Plamenac u poglavlju „Rezime i neki dalji argumenti” ističe da je demokratija stvar prava, obaveza i procedura koje obezbjeđuju da su prava i obaveze ispunjeni. Džon definiše *pravo kao moć*, odnosno kao *moći*, jer on govori o tri vrste prava, koja nijesu ništa drugo do moći koje treba da su zajamčene ljudima ili ostalim živim bićima: 1. zato što je primjena tih moći sama po sebi dobra; 2. jer je njihova primjena neophodna za postizanje onoga što je dobro; (Pla-

* Prof. dr Mileva Filipović, Univerzitet Crne Gore

menac, 2006: 284) i 3. zato što su im te moći zajemčene i date od osoba koje imaju pravo da im ih daju. (Plamenac, 2006: 270).

Iz ovog se može zaključiti da je Plamenac veoma naglasio značaj legaliteta kojem poklanja skoro svu pažnju u odnosu na legitimitet. Plamenac rijetko koristi pojam legitimiteta, čini mi se da je za njega saglasnost u neku ruku sinonim za legitimitet, jer dužnost pokoravanja proističe iz saglasnosti. On kaže da je predstavnička demokratija ili vlast uz saglasnost onih kojima se vlada bolja od bilo koje alternative u industrijskom društvu? (Plamenac, 2006: 331) Za njega nije važno u kojoj mjeri dužnost pokoravanja proističe iz saglasnosti, već je mnogo važnije: pod kojim uslovima je vlast uz saglasnost poželjnija nego drugi oblici vlasti? (Dž. Plamenac, 2006: 336) Osvrćući se kritički u Postkriptumu drugog izdanja *Demokratije i iluzije*, Plamenac ističe da je njegova definicija saglasnosti bila preuska i kako kaže primorala ga je da zastupa mišljenje da čovjek koji glasa za neuspješnog kandidata na nekim izborima ne priznaje autoritet izabranog kandidata (Dž. Plamenac, 2006: 334). Ako je saglasnost sinonim za legitimitet, onda treba istaći da postoje brojni instrumenti legitimiteta demokratije, bilo da se radi o vrijednostima slobode, jednakosti, suvereniteta, pravde, legaliteta i još mnogi drugi pomoću kojih politička moć stvara mehanizme legitimacije. Rekla bih da u svakoj vrsti demokratije, među određenim brojem postojećih instrumenta legitimacije, postoji jedan koji je dominantan, i koji boji demokratiju, npr. kod nas je to država-nacija. Ali, postoji i meta-moć, ili moć iznad države, kako kaže savremeni sociolog Urluh Bek, koja ima svoje posebne izvore legitimacije koji ugrožavaju demokratiju, a i na nacionalnom nivou obesnažuju izvore legitimacije, na šta ćemo se kasnije osvrnuti.

U odnosu na saglasnost ili legitimitet, rekla bih da se ona proizvodi, odozgo i odozdo i da se moć ne može svesti samo na pravo. A takođe se teško može prihvatiti i da je legitimitet pravnih moći utemeljen na dobru, kao što to smatra Plamenac, jer ko donosi odluku o tome šta je dobro? U stvari, Plamenac ne vrši razlikovanje između političke demokratije i demokratije društva. Demokratiju društva Bobio određuje kao granicu i kontrolu moći, a ne vlasti, kao diskurzivno učesće u donošenju odluka (ko donosi odluke ima moć) i kao instrument za raspodjelu moći (demokratski izbori) i sinonim za proces demokratizacije (N. Bobio, 1990: 25) – te se demokratija upliće u samo proizvođenje moći.

Ali, mi ne raspoložemo jasnim pojmom onoga što podrazumijevamo pod demokratijom, što otežava povezanost između političkog režima i stanja društva. Neodređen, kolebljiv, smisao demokratije je temelj njene suštine.

Plamenac ističe da za Rusoa „...istinska demokratija nikada nije postojala i nikada neće postojati jer je protiv prirodnog poretka da veliki broj ljudi vlada”; za Mikelsa, Mosku i Pareta predstavnička demokratija je praktično nemoguća, jer u velikim političkim sistemima djeluje gvozdeni zakon oligarhije, uništavajući ili ozbiljno umanjujući njihov demokratski karakter; za njih je demokratija nemoguća, izgleda kao iluzija ili varka po riječima Plamenca.

Ni savremena shvatanja demokratije nijesu mnogo udaljenija od navedenih. Tako je polazna tačka *Zelene knjige* demokratije Savjeta Evrope *O budućnosti demokratije u Evropi* Poperova rečenica: „Demokratija je riječ za nešto što ne postoji” Ili, na primjer, Volerstin govori o protivrječnosti jedne vrste demokratije, liberalne demokratije u kojoj su demokratija i liberalizam „braća neprijatelji”. Za liberale prednost ima kompetencija, oni odbacuju jednakost, a za demokrate kompetencija isključuje jednakost, jer pored kompetentnih postoje i isključeni – nekompetentni. Liberali daju prioritet slobodi nad jednakošću, a demokrati su uvijek odbijali da prave razliku između jednakosti i slobode. Tada „braća” postaju neprijatelji. Oba cilja na nivou političkog odlučivanja skoro uvijek dolaze u sukob (Wallerstein, I. 1999: 28).

I Turen ukazuje na dihotomiju, ali ne liberalne demokratije, već između političke i društvene demokratije i smatra da se ta dihotomija mora prevladati. Vrlo dugo se demokratija smatrala političkom formulom koja je omogućavala buržoaziji da se oslobodi stega države. Najdemokratskije društvo je društvo koje nameće najstroža ograničenja uticaju političke vlasti nad društvom i pojedincem. Demokratija štiti slobodu od političko-ekonomske vlasti, s jedne strane i od pritiska tradicije i plemena s druge. Ona štiti samu sebe, od sebe. (Tourain, A. 2007: 274). Duh slobode pretpostavlja poštovanje zakona u koji je ona upisana. Nema demokratije u društvu u kojem vladaju novac, klijentelizam, udvornost, bande ili korupcija. Nema demokratije bez organizovane volje da osposobi sve institucije da funkcionišu u službi slobode i sigurnosti za sve. Demokratija se ne može poistovjetiti sa političkom participacijom s narodnom vlasti i s vladavinom većine. To su važne komponente, ali demokratija je ponajprije borba protiv vlasti i utvrđenog poretka,

bio to vladar, religija ili država koja dominira kulturom, kao i političkim i ekonomskim životom (Tourain, A. 2007: 267).

Za Budona je duša demokratije odvajanje ili ravnoteža moći. Izvršna moć, legislativna, pravosudna, ekonomska, birokratska, društvena, medijska, lokalna/regionalna/nacionalna, itd. moraju biti što je moguće više uravnotežene. Svaka situacija u kojoj je jedna osoba istovremeno sudija i stranka je nepodnošljiva i daje osjećaj kršenja temeljnih principa. Američka demokratija šokira jer nije uspjela da odvoji ekonomsku i političku moć. Društvena i politička moć su bolje uravnotežene u zemljama u kojima su sindikati više predstavljeni. Budon smatra da treba obnoviti demokratiju, tj. predstavničku demokratiju. „Obnoviti demokratiju znači prije svega oživjeti njene velike principe, od kojih onaj o ravnoteži između svih moći, i pažljivom preferiranju opšteg nad korporativističkim i posebnim interesima. To prije svega znači takođe poštovati građanina” (Boudon, R., 2007). To takođe za politiku znači dokazati moralnu strogost. Za Budona je „moć ulice” simptom koji svjedoči prije svega o lošoj ravnoteži moći (Boudon, R., 2007).

Dok Volerstin ukazuje na opoziciju između slobode i jednakosti, isključenih i kompetentnih, Budon ukazuje na razliku između jednakosti i pravičnosti tvrdeći da nejednakost nije nepravedna, a da je egalitarizam, koji miješa oboje, opasan, Turen ukazuje na dihotomije političke i društvene demokratije, Šantal (Chantal Mouffe, 1994) smatra da postoji opozicija između neistomišljenika i protivnika i predlaže pluralnu demokratiju u kojoj neistomišljenici nijesu neprijatelji nego samo protivnici. On je za agonistički pluralizam, za pluralnu demokratiju koja će promijeniti neprijatelja u protivnika.

Postojanje pluralizma implicira stalno prisustvo sukoba i antagonizma, odnosa moći i antagonizma. Ta hegemonistička dimenzija je neodvojiva od društvenih odnosa jer su oni uvijek konstruisani kroz asimetrične oblike moći. „Cilj jedne demokratske politike nije dakle da nestane moć nego da umnoži prostore u kojima će odnosi moći biti otvoreni za demokratsko osporavanje” (Chantal Mouffe, 1994: 19). U stvaranju takvih prostora koji će obezbijediti uslove za realni agonistički pluralizam kako u domenu države tako i u domenu civilnog društva, sastoji se dinamika svojstvena pluralnoj demokratiji koja proširuje polje primjene na brojne društvene odnose. To znači da oponent neće biti smatran kao neprijatelj koga treba potući, već kao protivnik čije postojanje je legitimno i koje mora biti tolerisano. Jednom kad se napravi razliko-

vanje između *antagonizma* (odnos prema neprijatelju) i *agonizma* (odnos prema protivniku) moći će se shvatiti zašto agonističko sučeljavanje, ne samo da ne predstavlja opasnost za demokratiju već je sam uslovnjene egzistencije. Rekla bih da je Šantal zanemario jednu bitnu dimenziju ove binarne opozicije, koja protivnika pretvara u neprijatelja, a to je da je agon kao dispozicija utjelovljen i poprirodnjen u habitus društvenih agenasa.

Kao što vidimo, od autora do autora, od jedne do druge vrste demokratije, instrumenti legitimacije koji čine paradigmu demokratije se mijenjaju i različito tumače, ali o tome kasnije, jer proces legitimacije nije samo sistem masovne indoktrinacije ili Šumpeterove proizvedene volje, već je, kao što ćemo vidjeti, jako bitan za očuvanje moći i njenu reprodukciju. Društvo koje je Plamenac opisivao počivalo je u suštini još na aparatima države, dok se politika postupno razdvojila od društva i nametnula kao sila iznad društva, kao puka politička moć. Ali sa dolaskom pravne države i razvojem demokratija zahtjev za legitimitetom se povezao sa zahtjevom za legalitetom u mjeri u kojoj se moć socijalizuje pomoću institucija i zakona (Boulad-Ayoub, J. (2003: 6). Značaj ograničenja moći pomoću zakona i institucija (tj. legalitet) i mogućnost osporavanja (pa i pobune) postojećeg poretka društvene kontrole učinili su da se udruže legalitet i legitimitet.

Razlika između *de jure* i *de facto* u politici se koristila tako da *de facto* služi kao legitimitet, kao opravdanje za kršenje zakona (svojih ili međunarodnih) jer je „stvarnost takva”, „to je realnost”, pri čemu se „zaboravlja da je ta „stvarnost” društveno konstruisana, da su u njenoj konstrukciji učestvovali često oni koji su je pretvorili u legitimitet za kršenje zakona ponekad i od onih samih koji su je konstruisali.

Demokratija je moguća zato što se društveni sukobi odvijaju između aktera koji se, dok su u međusobnom sukobu, pozivaju na iste vrijednosti i pokušavaju im dati različite društvene oblike (Turen, 2007: 268). Pojam legitimiteta implicira problem moći i opravdanje poslušnosti koja joj je za tu moć potrebna.

ODNOS DEMOKRATIJE I MOĆI

Šta je moć? Za moć postoji mnoštvo različitih teorija i različitih određenja, ali postoji i društveno objašnjenje moći i poznata Veberova definicija moći. Kao što se zna, moć je elemenat skoro svih društvenih od-

nosa. To je odnos nejednakosti (1. sposobnost pojedinca da utiče na ponašanje drugog bez obzira na njegov otpor i 2. mogućnost više osoba da ostvare svoja htjenja, ciljeve ili interese nekim činom zajednice, bez obzira na druge koji učestvuju u tom činu), odnos komandovanja, naredbi i slušanja, odnos vladanja i podvlašćenosti, odnos u kojem čovjek ima sposobnost da ograniči i smanji slobodu ponašanja drugog čovjeka. Da bi oni nad kojima se vrši moć izvršavali naredbe, slušali, ona mora da bude od onih koji je podnose opravdana, ili prihvaćena, tj. legitimna (ili kako bi Plamenac rekao: da su oni saglasni sa njom).

Kao što je rečeno, moć je elemenat skoro svih društvenih odnosa. Pitajući se sa čudom kako se uspostavljeni poredak sa svojim pravima i nepoštovanjem prava, svojim privilegijama i nepravdama, održava, „tako lako da i najnepodnošljiviji uslovi života često izgledaju kao prihvatljivi i, čak prirodni” (Burdje 2001: 5). Burdje ukazuje na najbolje prikrivene odnose moći. Zato što smo uključeni u proces vladavine, često pribjegavamo načinima mišljenja, opažanja i procjenjivnja koji su proizvod same te vladavine.

Burdje smatra da se danas ne može razumjeti šta je moć, ni prenošenje moći u svim razvijenim društvima Zapada ili Istoka a da se ne uzme u obzir djelovanje škole. Škola obrazuje, obučava, čini poslušnim, te tako formirani pojedinci svojom voljom reprodukuju samu formulu moći koja se nad njima vrši. Može li škola biti neutralna? Naravno da ne može. Tu prije svega mislim, polazeći od Fukoovog shvatanja na to kako politička moć utiče i proizvodi kroz obrazovni sistem svoj legitimitet mijenjajući i saobražavajući svojim potrebama nastavne programe (utičući na promjenu nastavnih sadržaja predmeta) preko administrativne ili kako bi Burdje rekao, temporalne moći univerzitetskih i školskih upravljača koji su povezani sa političkom moći. Ta politička moć ili moć odozgo dobro zna da je obrazovanje ne samo strategija za razvoj nego i strategija za moć. U tržišnoj utakmici ističe se prije svega prema studenata za političke, pravne, ekonomske elite moći.

Dok su prije 20-ak godina svi predmeti društvenih nauka bili mahom prožeti marksizmom, samoupravljanjem, radničkom klasom, odumiranjem države, danas su puni patriotizma, države, problema istorije i jezika., što znači da škola učestvuje (kroz svoje nastavne sadržaje) u konstrukciji legitimiteta koji opravdava vlast. *Odnosno, vlast odozgo kroz te nastavne reforme i sadržaje obezbjeđuje sebi konstrukciju legitimiteta odozdo.*

Da se vratimo na to kako moć obezbjeđuje sopstvenu legitimaciju *odozdo*.

Proizvodnja moći počinje odozdo kroz utvrđivanje osnovnih vrijednosti kojima se neka moć legitimise i priznaje, a neka ne. Plamenc kaže: Ljudi priznaju *autoritet* mnogo prije nego što su sposobni da cijene njegovu korisnost (Dž. Plamenac, 2006: 336). Zašto prije nego su sposobni? Autoritet¹ je element društvenih odnosa; kao vrsta moći on još u porodici stvara dispozicije za poslušnost. Poslušnost autoritetu nastavlja da se kao dispozicija formira u školi, kako Fuko kaže, disciplinarnoj moći (Te malene trice moći nastaju u prostoru npr. učionice kada nastavnik kao predstavnik disciplinarnosti vrši tačan raspored sjedenja i zna tačno gdje se ko nalazi da bi bolje mogao da ga kontroliše.).

Fukoova disciplinujuća moć posjeduje sposobnost ekspanzije kao i kapital. Za Fukoa je moć permanentna, repetitivna i samoreprodukujuća, ona postoji u sopstvenom izvršavanju. Fuko naglašava sistemsku prirodu moći i njeno prisustvo u mnogostrukim društvenim i institucionalizovanim odnosima.

Za Fukoa moć nije atribut države. I, mada je tačno da joj njena piramidalna organizacija daje „šefa”, ipak je čitav aparat taj koji proizvodi moć i raspoređuje pojedince u tom neprekidnom i stalnom polju. Moć je „kapilarna” na njenim krajnjim tačkama: pojedinci i trpe i vrše moć. Analiza ovih malenih „trica” moći, ovih žarišta moći, ove disciplinarnosti otkriva njihove veze vertikalne i bočne, bolje reći njihove mreže moći. Moć nije lokalizovana samo u državi; postoje žarišta i mreže moći.

Moći upliću u svoje mreže demokratiju i utiču na društvenu konstrukciju demokratije. Kakva će vrsta demokratije biti zavisi prije svega od političke moći koja je dominantna u mreži svih vrsta moći – pravne, ekonomske, naučne, moći eksperata, biometrijske, društvene, simboličke moći, – samo je mijenjala instrumente i vrijednosti koje legitimise njenu svemoć.

Svi ovi oblici moći su međusobno povezani. Tako je društvena moć posjedovanje *trajne mreže odnosa* međusobnog poznanstva koji su ma-

¹ Autoritet je oblik društvene moći: sposobnost da se nametne volja drugima pomoću argumenata, ugleda i opšte podrške. Neću se zadržavati na opštepoznatim Veberovim razlikovanjima tri oblika autoriteta (tradicionalnog, harizmatičkog i racionalno pravnog).

nje ili više institucionalizovani. Obim njene primjene zavisi od obima stalnih i korisnih veza koje može mobilisati i obima kapitala (ekonomskog, kulturnog i simboličkog) koji posjeduje njen vlasnik kao i moći onih sa kojima je vezan. A na sve navedene oblike moći utiče proces globalizacije, mijenja ih, premješta, i fragmentiše.

Kad je u pitanju razlika između Fukoovog i Burdjeovog shvatanja moći mogla bih reći da Fuko posmatra proizvodnju moći spolja i njenu interiorizaciju iznutra, a Burdje stavlja naglasak na istorijsko upisivanje, poprirodnjavanje i utelovljenje u naš habitus procesa vladavine i moći, jer od kad postoji čovjek postoji i moć. Vladajući imaju moć, kako kaže Burdje, da svoj posebni način mišljenja, opažanja i procjenjivanja predstave kao univerzalan. Takođe se u naš nacionalni habitus (posredstvom porodice i škole i naslijeđenih dispozicija) upisuje saglasnost ili legitimitet. Po tome se i razlikuje Burdjeovo shvatanje moći od Weberovog pravno-racionalnog, harizmatskog i tradicionalnog legitimiteta, jer, zavisno od uslova u kojima se on konstruiše ili proizvodi, sadrži u sebi jednu nesvjesnu strukturu dugog trajanja upisanu u naše dispozicije, ne samo racionalnog već i društvenih normi: običajnih, navika, moralnih normi, pravila ponašanja, mišljenja i procjenjivanja.

Ove teorije objašnjavaju nastanak i samoopravdanje legitimacije moći, način na koji su potčinjeni uključeni u svoju potčinjenost, ali ne i promjene i uslove za promjene tih moći, na šta će ukazati shvatanje moći Uriha Beka u knjizi *Moć i kontra-moć u eri mondijalizacije*.

Bek predlaže da se svjetska politika objasni kroz pojam metaigre, koja počiva na logici modifikacije pravila: jer odnosi moći koji postoje između institucija i organizacija, mijenjaju se i preokreću. Tako da zajedno postoje istovremeno i ustanovljena i alternativna politika u stalnom redefinisanju. Za njega postoji Prva i Druga modernost. U prvoj modernosti međunarodne institucije su mogle biti legitimne samo kroz države nacije; država je jedini akter metaigre na nacionalnom nivou; vjera u nacionalnu državu je pravdana principom da se demokratija ne može ostvariti do u okviru države-nacije. Ovu perspektivu Bek u političkom polju naziva nacionalnom optikom, a u sociološkom polju metodološkim nacionalizmom.² Druga modernost se ne nameće naglo, ona koegzistira sa prvom. U Drugoj modernosti izvori legitimacije su samostalni akteri

² Metodološki nacionalizam Bek zamjenjuje metodološkim kosmopolitizmom i vrši dekonstrukciju prvog kao izvora sistematskih grešaka u Novoj kritičkoj teoriji.

metaigre svjetske politike: svjetski kapital koji počiva na sopstvenoj organizaciji i međunarodne terorističke grupe, bez sopstvene organizacije; u Drugoj modernosti uočavanje rizika koji pritiskaju civilizaciju otvara nove izvore moći i legitimiteta, ali i nove izvore političkih opasnosti i rizika u društvu rizika u kojem živimo. Cilj kapitala je da instrumentalizuje državu i teoriju države u svoju korist u obliku neoliberalne države.

UTICAJ PROCESA GLOBALIZACIJE NA MREŽE MOĆI I DEMOKRATIJU

Možemo reći da proces globalizacije utiče na sve mreže moći: političku, pravnu, ekonomsku, naučnu, moć eksperata, biometrijsku moć, društvenu moć, simboličku moć i da vrši njihovu dezartikulaciju i rasparčavanje, *ali prije svega utiče na žarišta moći koja obezbjeđuju legitimaciju odozdo.*

Na primjer, uticaj globalizacije na *disciplinarnu moć*, na legitimaciju odozdo. Imamo tešku krizu školskih institucija, krizu autoriteta, krizu morala i vrijednosti sa kojima se društvo suočava. Šta je sa roditeljskim autoritetom, autoritetom nastavnika? Koje su to vrijednosti koje stoje iza takvog ponašanja i koje ga opravdavaju kod izvršioca? Budon smatra da je odstranjivanje iz školskog života obaveza i sankcija ima neželjenu, perveznu posljedicu: školsku anarhiju na štetu same djece. Budon ukazuje na Vilsonovo, Bekovo i Gidensovo shvatanje uticaja mondijalizacije na promjene društvenih vrijednosti, pokušavajući da ih ospori. Vilsonove analize pokazuju da škola ne smatra više prenošenje moralnih vrijednosti za jednu od svojih glavnih funkcija i da roditelji jako osjećaju da ugrožavaju svoje odnose sa djecom kad traže da im ulivaju u glavu vrijednosti na kojima su sami vaspitavani i, takođe, da zbog ubrzanja društvene promjene pojedinac mora otkrivati gotove vrijednosti i da se ne može zadovoljiti pozivanjem na one na kojima je vaspitavan u djetinjstvu (Budon, R. 2005: 21). Kao i Vilson i Bek ima utisak da se naglo promijenio tip društva, da je industrijsko društvo promijenjeno u društvo rizika kao posljedica mondijalizacije. Ovo, postindustrijsko društvo, karakteriše razvitak individualizma, jer pojedinac nije izraz samostalnosti, jer subjekt srijeće sve prepreke u konstruisanju samog sebe, nije suvereni centar odlučivanja već rastrzani subjekt. Njegova samostalnost je iluzorna. Za Beka, društveni subjekt nije više čuvar i izvor vrijednosti, već je sveden na prostu igračku struktura. I Gidens je

pesimista, a zajedničko mu je sa Bekom i Vilsonom odobravanje ideje o radikalnom diskontinuitetu između industrijskih i postindustrijskih društava i da ovaj diskontinuitet ide zajedno sa deregulacijom moralnih i vrijednosnih kompasa, koji su instrumenti legitimacije demokratije.

Kako se legitimitet formira i odozdo socijalizacijom, to poremećaj vrijednosti, kriza školskih institucija i autoriteta ima odraza i na demokratiju: kod obrazovanih društvenih grupa kao nedostatak povjerenja u vršioce moći i kao odsustvo izlaska na izbore.

O jednom drugom aspektu gubitka legitimiteta moći odozdo govori Bek kad govori o nivoima moći u Evropskoj uniji u pomenutoj knjizi. Za politički sistem sa više nivoa koji napušta nacionalnu sferu, kao što se u okviru EU napušta i legitimitet nacionalne vladavine i učešće naroda, potrebni su novi izvori legitimacije.

Bek smatra da je žed za moći i sila koja je, prema Veberu, srce politike ta koja gura države nacije da dijele svoju autonomiju.

Politička moć se širi iz politike u društvo i premještanjem iz javne u privatnu sferu, ona politizuje privatni život: *biometrija* je napad na slobodu i privatni život, kršenje prava na privatnost. Tako u Velikoj Britaniji postoji 4,2 miliona kamera za nadzor, odnosno na svakih 14 građana po jedna, a svaki Britanac biva „uhvaćen” kamerom u prosjeku 300 puta dnevno (Pobjeda, 01. 06. 2009, „Agora” str. 3)

Moć politike postaje i *de facto* moć svih moći i bila je moć nad životom, samo je instrumente mijenjala i vrijednosti koje legitimišu njenu svemoć, počev od suvereniteta, preko demokratije, zaštite ljudskih prava i sloboda, kontrole zdravlja stanovništva, migracionih tokova, uslova življenja, stope nataliteta i mortaliteta, starosti, migracionih tokova – do najnovije zaštite i bezbjednosti života kad je biometrijsko nadziranje i kažnjavanje u pitanju.

Treba napomenuti da veoma veliku po (moć) daju mediji za formiranje legitimiteta, posebno ako se zna da je „poslušnost novinara” političarima.

Proces globalizacije posebno pogađa *pravnu moć*. Pitanje moći prava (na koju se Plamenac veoma poziva), internacionalizacija prava, podstiče pitanje o nemoći koja karakteriše institucionalne moći, kao moć EU, OUN i pokazuje da stari model u kojem države nacije zadržavaju političku moć i da se međunarodno pravo gradi na odnosima između država – ne funkcioniše više, ali ni nadnacionalni model još ne postoji (Delmas-Marty, M. 2007: 120).

Poslije 11. septembra moć nije više sinonim za sigurnost, jer su temeljne slobode žrtvovane terorističkoj prijetnji. Ključno pitanje je ko određuje i na osnovu čega kriterije ko je transnacionalni terorista a ko nije. U sadašnjem stanju stvari to nijesu ni sudije ni međunarodni sudovi već vlade moćnih država. One prisvajaju tako moć, odlučujući van svake kontrole – ko je njihov terorista, njihov Bin Laden (Beck, U. 2003: 533).

U intervjuu od 11. decembra 2008. povodom svoje knjige *De bon usage de la torture. Ou comment les démocraties justifient l'injustable* (*O dobroj upotrebi torture. Ili kako demokratije opravdavaju ono što se ne može opravdati*). Mišel Terečenko (Michel Terestchenco) nastoji da dekonstruiše mehanizme legitimacije torture koji su proizvedeni poslije napada od 11. septembra. Tortura je zabranjena u demokratijama, u Francuskoj, Sjedinjenim Državama, izvjesnim brojem konvencija: ženevskim konvencijama, Evropskom konvencijom o pravima čovjeka. Zabrana je najprije pravne prirode. Legitimacija torture je počela u Sjedinjenim Državama poslije 11. septembra, reinterpetacijom pravnih tekstova humanitarnog međunarodnog prava u pogledu izbjegavanja zaštitnih mjera za Talibane, ili članova Al Kaide ili za ratne zarobljenike. Ovaj događaj (od 11. sept.) je izazvao traženje legitimacije torture. „Ne radi se o retrospektivnom opravdanju već o pripremi za svako opravdanje jedne pravne argumentacije da se vrši tortura u određenom obliku pravno prihvatljivom, tako da je Kongres izglasao zakon koji je u mnogim pogledima legitimiše. To je dovelo do 2007. u kojoj je predsjednik Buš stavio veto na zakon Kongresa koji je branio praksu simultanog davljenja. Nema primjera u prošlosti zapadnih demokratija u kojima je tortura mogla biti javni predmet opravdanja ili suspenzije međunarodnog prava”. („Entretien avec M. Terestchenco”, 2008: I/: 2).

Globalizacija dovodi do dijeljenja, fragmentacija i transfera moći i u okviru nacionalnih i u okviru nadnacionalnih institucija. U suštini birokratski proces odlučivanja briselskih eksperata daje dobar primjer demokratskog deficita prouzrokovanog transferom moći odlučivanja koje nije više u nadležnost nacionalnih skupština, već vladinih predstavnika (Delmas-Marty, M. 2007: 121).

Proces globalizacije utiče na *odnos između ekonomske i pravne moći*, utiče na dijeljenje moći. Zna se da je pravo investiranja otvorilo put za ekonomski razvoj i državne ugovore koji će biti regulisani međunarodnim javnim pravom, iako se ne radi o odnosima između država, već

između države i jedne privatne ličnosti. Ukratko, međunarodno javno pravo se privatizuje, dok se međunarodno privatno pravo politizuje.

Prema Beku u eri mondanizacije ekonomija je, oslobađajući se nacionalnog okvira, razvila jednu metamoć koja dovodi u pitanje ravnotežu svojstvenu Prvoj modernosti. Ona izvlači svoju moć iz mogućnosti da ne investira u sopstvenoj zemlji da bi plodnije išla u druge, a da ne opravdava ni pred kim to što radi, naročito ne pred organima demokratske kontrole (skupštinama, sudovima vladama...). Moć svjetske ekonomije je translegalna, tj. ni ilegalna ni ilegitimna, ali ni legalna ni legitimna, a ipak je u mogućnosti da je nametne demokratski legitimnim državama. Ona koristi praznine različitih nacionalnih pravnih sistema i stvara jedan pravni suverenitet kapitala, dekonstruišući nacionalna prava (Pristup plažama na Sv. Stefanu, npr.). Tako se transnacionalna preduzeća pretvaraju u kvazidržave koje spadaju u nadležnost privatne ekonomije i donose političke odluke. Vojna moć u Prvoj modernosti je ključ moći, dok ekonomska moć to postaje u Drugoj modernosti. Ova promjena prirode moći dovodi u pitanje Veberovu definiciju države kao vladavinu zasnovanu na legitimnoj sili, jer ekonomska moć ne počiva ni na vojnoj sili, ni na legitimaciji demokratskog konsenzusa.

Stvara se mondijalizacija eksperata jer donošenje odluka traži sve više i više znanja i specijalističke ekspertize. Oslanjanje na *ekspertsku*, specijalizovanu *moć* znanja u odlučivanju o javnim interesima vrši se sve češće u mrežama upravljanja koje podrazumijevaju javne i privatne partnere, što dovodi do pomjeranja demokratskog odlučivanja sa politike na administraciju. Tako se donošenje nedemokratskih odluka širi na brojne javne institucije (*L' Avenir de la démocratie en Europe*, 2004: 57).

Fragmentaciji moći doprinos daju nevladine organizacije, „nova svjetska sila” koje nijesu institucionalizovane; imaju svoju sopstvenu moć akcije, zahvaljujući ponekad značajnim budžetima.

KRIZA PARADIGME LEGITIMITETA

Zato što se upliće u sve društvene odnose, za moć ne može postojati jedan legitimitet. Moć je kvalitet koji daje društvenu vrijednost nekoj praksi. Veber kaže da bi društveni život bio moguć, treba da se nametne izvjesna hijerarhija vrijednosti, dakle, dominacija, vladavina. Legitimitet vlasti se mijenja zavisno od promjena vrijednosti koje ulaze u proces legitimacije. Promjena tih vrijednosti dovodi do krize legitimiteta. Le-

gitimitet demokratija je postao pluralan i problematičan, često se svodi na numeričku demokratiju, na izbore. Legitiman je onaj koji je pobijedio na izborima (Plamenčeva „preuska” definicija legitimiteta). Pored izborne legitimnosti postoje (Pierre Rosanvallon) brojni oblici legitimnosti; postoji konstrukcija brojnih i podijeljenih legitimiteta, jer legitimnost tka konstruktivne mreže između moći i društva.

Imamo opadanje legitimiteta demokratije; odziv birača na izbore za Evropski parlament je mali. Pitanje nije da se sazna da li će politički nacionalni, internacionalni i supranacionalni sistemi koji čine Evropu (nadmacionalnu) postati ili ostati demokratski, već da li će kvalitet ove regionalne mreže demokratija biti dovoljan da izazove građane da mu dobrovoljno daju svoju podršku i da poštuju njegov legitimitet. Sada kada je liberalna demokratija postala norma u čitavoj Evropi da bi sačuvala svoj legitimitet trebaće ga mijenjati u dubinu. A ove promjene legitimiteta uticaće na sveukupnost brojnih nivoa odlučivanja u Evropi (*Zelena knjiga demokratije*, 2004: 15).

Za savremenog njemačkog sociologa Uriha Beka promjena paradigme legitimiteta je krucijalno pitanje, ili pitanje svih pitanja. Kao što smo napomenuli mi se, po Beku, nalazimo u kolijevci kosmopolitske ere, tj. prelasku iz Prve u Drugu modernost, a *delegitimacija vladavine* je centralna razvojna linija tog prelaska. Glavni akteri nastajućeg svjetskog društva napuštaju nacionalni prostor demokratske legitimacije tako da se odluke koje se odnose na nacionalnu zajednicu – donose i primjenjuju u transnacionalnom prostoru (Bek, 2003: 433). Imamo delegitimaciju koja se odnosi, po njegovom mišljenju, na translegalnu vladavinu svjetske ekonomije koja uključuje s jedne strane privatizaciju državnih misija, i migraciju funkcija svojstvenih državi ka svjetskoj ekonomiji, a s druge strane transnacionalizacija država vodi do strategija i oblika međudržavne saradnje i pojave međunarodnih režima.

Zbog odsustva legitimacije za globalne odluke koje su donijete na početku Druge modernosti, Bek predlaže da se ispita temelj moći društvenih pokreta koji brane legitimaciju, a taj temelj on naziva: *kapital legitimacije*.

Društveni pokreti raspoložu resursom moći koji sa stanovišta klasične međunarodne politike nije jedan. Njihova moć nije ni moć države, ni moć koju im daje njihov položaj na tržištu, već moć legitimacije. Podsjećajući na Burdjeova razlikovanja različitih vrsta moći ili kapitala i njegovu glavnu tezu da se ekonomski kapital može konvertovati u kul-

turni, društveni ili obrnuto, Bek kaže: „Po mom saznanju Burdje ignoriše pojam ‚kapitala legitimacije‘ koji ja ovdje uvodim u odnos sa meta-igrom moći koja povezuje državu, kapital i društvene pokrete” (Beck, 2003: 439). Kapital legitimacije se suprotstavlja principu Burdjeove teorije: on je nekonvertibilan. Ekonomski kapital se ne može konvertovati u kapital legitimacije. Iako na prvi pogled izgleda da javni budžet koji velike svjetske grupe posvećuju svom medijskom prisustvu protivrječi ovoj ideji jer baš ovaj kapital legitimacije uspostavlja mreže odbrane da bi mogao da strategijski vrednuje neke faktičke informacije, ili čak da nametne nove zahtjeve i nove kategorije. „Drugim riječima: mreže i strategije transnacionalne odbrane moraju biti shvaćene kao samokreirani politički prostor u kojem akteri na različitim položajima stiču i koriste svoj ‚kapital legitimacije‘ koji je neprestano ugrožen u igri koja suprotstavlja državne aktere i aktere svjetske ekonomije” (Beck, 2003: 440). Pokret odbrane „kapitala legitimacije” počiva na principu nesuvereniteta država ili velikih grupa kad se radi o temeljnim pitanjima koja se tiču čovječanstva: o degradaciji okruženja, opasnostima koje su vezane za industriju i svjetsku ekonomiju, o pravima čovjeka i građanskim pravima, siromaštvu na globalnom nivou. Odnosno, kapital legitimacije i moć pokreta građanskog društva zavisi od njegove sposobnosti da od istinitosti kao takve napravi jednu političku činjenicu.

Fukujama smatra da tijesnu vezu koja postoji između pojma moći i legitimiteta dobro ilustruju velika pomjeranja u odnosu snaga koja su se ikad zbila u mirnim uslovima u Istočnoj Evropi 1989. i 1990. i koja su rezultat promjena u standardima legitimacije (Fukujama 1997: 272). Danas, iako nužan, nije dovoljan legalitet da bi neka vlast bila legitimna već ona mora da štiti prava i slobode građana (građanska, politička i socijalna prava) da bude demokratska. Demokratija izbija ka vrhu hijerarhije centralnih sistema vrijednosti. Ona je ideal koji ulazi u proces legitimacije svakog poretka, čak i totalitarnog. Ta promjena u standardima legitimacije uočljiva je i pri raspadu eks-Jugoslavije. Rekla bih da je centralna vrijednost, ideal koji je davao legitimitet svim političkim vlastima eks-Jugoslavije bila država (patriotizam, nacionalizam). Nekada, ne tako davno, država je trebalo da odumre, a danas smo je podigli do neba, tako da i crkva traži legitimitet više u njoj nego u bogu. A kako kaže Turen, podređenost društva državi slabi, ili čak uništava demokratiju. Veličanje nacionalnog društva više ugrožava demokratiju nego što je podupire. Ono vodi odbacivanju drugog ili svakog onog ko pre-

staje biti „naš” čim počne kritikovati društvo. Društvo koje se ponajprije određuje u smislu svoga identiteta ne može biti demokratsko (Turén, A. 2007: 270/271). Još manje to može biti društvo koje se definiše u smislu svoje jedinstvenosti. Takvo društvo previše je zahvaćeno logikom koja donosi koristi samo državi, koja zatim svodi društvo na naciju, a različite društvene faktore na jedinstvo naroda. Demokratija štiti samu sebe od sebe kad nameće najstroža ograničenja uticaju političke vlasti nad društvom i pojedincem.

U svojoj, inauguralnoj teoriji o promjeni paradigme legitimiteta, koja razvija političku analizu svjetskih odnosa moći, Bek razvija tezu da moć samolegitimacije zamjenjuje demokratsku legitimaciju. On kaže „Jedna stvar je jasna: legitimitet i legalitet kosmopolitkog režima ne mogu se nametnuti ,odozdo naviše’ tj. glasanjem i demokratskim odobravanjem koje dolazi od svake države, već nasuprot se zasnivaju ,odozgo na dolje’... tj. polazeći od očiglednog univerzalizma osnivačkih principa (Beck, U. 2003: 537). Autolegitimacija zamjenjuje demokratsku legitimaciju, jer, pita se on: Ko odlučuje o legitimitetu i legalnosti režima prava čovjeka? Ko odlučuje ako se prava čovjeka smatraju kao legalna unutar jedne zemlje koja opravdava vojno-humanitarnu intervenciju? Koji su izvori legitimiteta: bivši izvori nacionalnih država ili kosmopolitiski izvori?

Iluzija o demokrtiji postoji od postanka pojma demokratija te su i od ovog mog, kako bi rekao Plamenac, „prosijavanja” shvatanja demokratije i moći ostale samo „trice”.

LITERATURA

- [1] *L'avenir de la démocratie en Europe* (2004) Etat des lieux et propositions de réforme *Livre vert* Sous la direction de Philippe C. Schmitter Institut universitaire européen (Italie) Alexander H. Trechsel Université de Genève (Suisse) Commande du Secrétaire Général du Conseil de l'Europe Conseil de l'Europe
- [2] Beck, Ulrich *Pouvoir et contre-pouvoir à l'ère de la mondialisation* (2003), Champs, Flammarion, Paris.
- [3] Bobio, Norberto (1990), *Budućnost demokratije*, Filip Višnjić, Beograd
- [4] Budon, Rejmon (2005) *Imoralizam – Sumrak vrijednosti? Sumrak morala?*, CID
- [5] Boudon Raymond (2007) „Renouveler la démocratie, mode d'emploi” (texte inédit),
- [6] Boudon, Raymond (2007 b) „Entretien sur la démocratie” Propos recueillis par Julien Serey *Fondation pour l'innovation politique*, février 2007 pp. 36 (www.fondapol.org), Postface de Dominique Lecourt).

- [7] Boulad-Ayoub, Josiane (2003) „Légitimité, légalité et vie politique” Site web: http://www.udaq.ca/jmt-sociologue/pp1-13_u_word-u.
- [8] Burdje, Pjer (2001), *Vladavina muškaraca*, CID i Univerzitet Crne Gore
- [9] Chantal Mouffe, (1994,) *Le politique et ses enjeux* (Recherches), Decouverte Introduction: Pour une démocratie plurielle, pp. 1–19
- [10] Delmas-Marty, M. (2007), „Mondialisation du droit et crise des pouvoirs” (2007) dans *Les sciences sociales en mutations*, sous la direction de Michel Wieviorka, Éditions Sciences Humaines, Paris 2007 pp. 115–129
- [11] „Entretien avec Michel Terestchenco” (2008) (1,2,3,4) (jeudi 11 décembre 2008 – 14: 00) povodom njegove knjige *De bon usage de la torture*. Ou comment les démocraties justifient l’injustable, (date de publication 2. 10. 2008) La Découverte) <http://www.nonfiction.fr/articleprint-1964->.
- [12] Fukujama, Frensis (1997) *Kraj istorije i posljednji čovjek*, CID, Podgorica
- [13] Pourtois, Hervé (mardi, 10 février 2009), „La contre démocratie, de Pierre Rosanvallon” (<http://www.revuenouvelle.be>)
- [14] Plamenac Džon (2006), *Demokratija i iluzija* (saglasnost, sloboda i politička obaveza) tom III, CID, Podgorica, Pobjeda, Podgorica 2006. g. Consent, freedom and political obligation, Oxford university press 1968)
- [15] Ronsavalon (<http://www.revuenouvelle.be>): 10. fevrier 2009.
- [16] Touraine. Alain (2007), *Kritika modernosti*, Politička kultura, Zagreb, Biblioteka „Minerva”, s francuskog prevela Vesna Pavković, Pogovor Rade Kalanj.
- [17] Wallerstein Immanuel „Libéralisme & démocratie: frères ennemis?” un article publié dans la revue *AGONE*, 1999, no 22, pp. 153–174, traduit de l’anglais par Frédéric Cotton.

Mileva FILIPOVIĆ

LA DÉMOCRATIE ET LE POUVOIR

Résumé

On parle dans un champ épistémologique plus large de démocratie sociale comme le contrôle et les frontières des pouvoirs sociaux, et pas seulement du pouvoir politique pour un peu „tamiser”: la pensée de Plamenac et quelques sociologues contemporains sur la démocratie; la relation entre démocratie et le pouvoir, c’est à dire comment la démocratie produit et reproduit le pouvoir des puissants au moyen de légitimité et légalité; l’influence du processus de globalisation sur la démocratie et les pouvoirs; la crise de paradigme de la légitimité et son influence sur les pouvoirs; le capital de légitimité.

Les mots clés: la démocratie, la légalité, le capital de la légitimité, les pouvoirs sociaux.